

ڈاکٹر اعجاز احمد بھٹہ۔۔۔۔۔ جدید صوفی شاعر

Dr. Sonia Allah Rakha

Soniaallahrakha.lcwu@gmail.com

Assistant Professor, Punjabi, Lahore College for Women University, Lahore Pakistan

Dr. Saima Batool

dr-saima-batool11@gmail.com

Assistant Professor, Punjabi, Lahore College for Women University, Lahore Pakistan

Dr. Almas Tahira

almastahira-lcwu@gmail.com

Lecturer, Punjabi, Lahore College for Women University, Lahore Pakistan

Corresponding Author: * Dr. Sonia Allah Rakha Soniaallahrakha.lcwu@gmail.com

Received: 09-03-2025 Revised: 10-04-2025 Accepted: 07-05-2025 Published: 25-06-2025

ABSTRACT

Dr. Ijaz Ahmed Bhutta is a great modern sufi poet in Persian Literature. He wrote two poetry books in Punjabi Language i.e. (ونگیاں لیکان) 1988, (چلیے پنتاں نوں) 2006. Dr. Ijaz born in 4th June 1960 at Mandi Bahaudin. His book (چلیے پنتاں نوں) published by “Angler Art Press” Lahore which contains 126 pages. In this research the researcher has complete analysis of this book and proved that it is very important in Punjabi Modern poetry due to classic and modern flavour. The article highlights the fundamental value of classical Punjabi poetry such as Ishaq Haqiqi, Ishaq Majazi, Consistency, Humility, Fear of God, Love of Murshad, praying of God, etc. with which Dr. Ijaz poetry is replete with.

جدید پنجابی شاعری وچ اک اُپراناں ڈاکٹر اعجاز احمد بھٹہ دا اے۔ فارسی ادب وچ ایہناں دا مقام ڈھیر نمایاں ہے۔ پنجابی ادب وچ ایہناں دیاں دو شعری لکھتاں ”ونگیاں لیکان“ (1988ء) تے ”چلیے پنتاں نوں“ (2006ء) چھپ چکیاں نیں۔ ڈاکٹر اعجاز احمد داپوراں اناں اعجاز احمد ندیم اے۔ بیوہ داناں ”جان محمد“ اے۔ ڈاکٹر صاحب 4 جون 1960ء وچ منڈی بہاؤ الدین وچ پیدا ہوئے۔ اعجاز صاحب نے 1979ء وچ میٹرک، 1981ء وچ پرائیمری، 1985ء وچ بی اے، 1989ء وچ ایم اے فارسی، 1995ء وچ ایم فل فارسی تے 1997ء وچ Ph.D مکمل کیتی۔ ابج کل ڈاکٹر اعجاز بطور ایسوسی ایٹ پروفیسر فارسی گورنمنٹ ڈگری کالج بونز مرید کے اپنے فرائض سرانجام دے رہے نیں۔ ڈاکٹر اعجاز 12 توں ودھ قومی تے بین الاقوامی کانفرنساں دے نال نال کئی ریسرچ آرٹیکل تے لکھتاں دے مصنف نیں ایہناں دیاں لکھتاں دی تفصیل کجج اے:

1. ونگیاں لیکان پنجابی نظمیں (1998)
2. چلیے پنتاں نوں پنجابی نظمیں (2006)
3. اس کے ہاتھ میں فارسی (2008)
4. فارسی گویان ایرانی در شبہ قارہ فارسی (2010)

ڈاکٹر اعجاز احمد داتعلق تے تعلیمی کھیتر بھانویں فارسی اے پر ایہناں نے پنجاب دے پت ہون داثبوت ماں بولی وچ اپنیاں دو شعری لکھتاں
راہیں دتا۔ ایہناں دی لکھت ”چلیے پنیاں نوں“ اینگلز آرٹ پریس لاہور نے 2008ء وچ چھاپی 126 صفحیاں دے ایس شعری مجموعے وچ
حمد، نعت سنے کل 98 نظماں شامل نیں۔

ڈاکٹر اعجاز احمد صاحب نے پنجابی تے فارسی شاعراں دی پیروی کر دیاں اپنی لکھت داندھ باقی شعراں انگریز رب سوہنے دے ناں نال
بھییا۔ جیویں:

توں خالق ہر شے دا / سبھ رنگاں وچ / اکورنگ اے / ادھر رنگ تیرا (1)

رب سوہنے دانال لین مگروں آپ ﷺ دے حضور نظر انہ عقیدت نعت دے ایہناں شعراں راہیں پیش کیتا۔

ہیرے / پچھان وکھری / انج بنیاں چوں / دسے ادھدی / شان وکھری (2)

اعجاز ہوراں دا جھکاء تصوف ول اے جس دی جھلک تھان تھان اوہناں دی لکھتاں راہیں نظر آؤندی۔ اعجاز بھٹے نے پنجابی
صوفیانہ شاعری دی ریت نوں برقرار رکھ دیاں جدید شاعری وچ دی تصوف دے رنگ اُگھیرے۔ اک پاسے اوہ صوفی شاعراں دے پچھے
پچھے ٹردے نظر آندے نیں تے دوجے ہنھے جدید پنجابی شاعراں دی وی تقلید کردے دکھائی دیندے نیں۔ جیویں بابا فرید، شاہ، سلطان
بابو، بلھے شاہ، خواجہ غلام فرید نے پنجابی صوفیانہ شاعری راہیں لوکاں نوں سدھے راہ تے ٹرن داورس دتا انجے ای اعجاز ہوراں اپنی شاعری
راہیں لوکاں نوں صراط مستقیم داراہ وکھان دا جتن کیتا۔ منیر نیازی، باقی صدیقی وانگر ڈاکٹر اعجاز صاحب نے آزاد نظم دے روپ وچ گھٹ
توں گھٹ اکھورت کے وڈے وڈے معنی اخذ کیتے۔ ڈاکٹر اعجاز بھٹے نے اپنی اک نظم ”سوہنی چال“ وچ اک کڑی نوں اگلے جان دی
چتاؤنی دے کے چنگے کم کرن دی نصیحت انج کیتی کہ سوہرے گھر جان دی تیاری کر چنگے وسیب سکھ کیوں جے توں اوہتے ساری حیاتی لنگھانی
اے۔ ایس نظم وچ مجازی معنیاں وچ بھانویں کڑی نوں مت دتی گئی پر حقیقی مقصد کڑی توں مراد انسان اے جس نے اگلے جہان نیک
عملماں نال ای پاس ہونا اے:

دیس پیادے / سوہنی چل / کوئی چال کڑے (3)

ایہناں دا انداز تے مقصد بالکل بلھے شاہ وانگر دا اے جویں بلھے شاہ اک کڑی نوں مخاطب کر کے سوہرے گھر جا کے وسن دا وسب دسدے
نیں:

جے داج ہونی جاویں گی / تاں کسے بھلی نہ بھالویں گی /
اوہتے شوہ نوں کوں رہ بھالویں گی / کجھ لے فقیراں دی مت کڑے /
کت کڑے نہ وت کڑے (4)

”پریم ترازو“ نظم وچ عشق دے جذبے دی اہمیت تے محبت دے آداب بیان کیتے گئے نیں کہ عشق دا جذبہ سب توں عظیم اے ایس محبت دے کجھ اصول و آداب نیں۔ رب دیاں نعمتاں وچوں اک نعمت عشق اے کہ جس من اندر عشق نہ سماوے اوہ کسے کم دا نہیں۔ پریم ترازو پورا اٹلے تاں ای سجن دے دل وچ تھان بندی اے۔ محبوب توں بنا دنیا کوڑاے۔ سراب اے جویں اعجاز صاحب لکھدے نیں:

جس تن اندر / یار نہ وسے / اس تن / اگاں لایئے (5)

عاشق دے دل ایسے حال علی حیدر ملتانی نے اپنیاں سی حرفیاں وچ بیان کیتا کہ محبوب توں بغیر جان کسے کم دی نہیں۔ اوس دے ک اشارے تے جان قربان کر دینا۔ سچے عاشق دی دلی حسرت اے جویں آکھدے نیں کہ جس من اندر عشق نہ سمائے اوہ یزید وانگر پلید نیں۔ ایہہ عشق نصیب والیاں نوں ملدا اے جویں آکھدے نیں:

جنہاں عشق دی مرض نہ لدھی او حیدر / اوہ پھر ون یزید پلید ہوئے (6)

شاعریاں ادیب دا قلم اوس ویلے سونے برابر مٹھیا جاندا اے جدوں اوس راہیں معاشرتی اصلاح دا کم لیا جائے۔ ڈاکٹر اعجاز بھٹ نے اپنی نظم ”سبھ کجھ کوڑ کمایا“ وچ حرص، لالچ دا انجام بڑے سوہنے ڈھنگ نال بیان کر کے حرص توں بچن دی تلقین کیتی کہ ایہہ لالچ انسان دے اندر دی ہوس نوں اج تائیں نہ مکا سکيا۔ لالچی انسان ایس دی دلدل وچ دھسدا چلا جاندا اے پر دولت دی ہوس نہ مکی۔ جویں لکھدے نیں:

نوٹاں نال / جو جھولا بھریا / کم کسے نہ آیا / سبھ کجھ کوڑ کمایا (7)

ایہی درس صوفی شاعراں اپنی شاعری راہیں دتا۔ جویں بلھے شاہ فرمایا کہ لالچ ایہتھے جانتے توں اگلے پاسے اک دن منہ کر جانا۔ جویں:

توں کدھروں آیا کدھر جاناں / اپنا دس ٹھکانہ /

جس ٹھانے دا توں مان کریں / تیرے نال نہ جاسی ٹھاناں (8)

عاشقاں لئی ہمیش سماج ظالم رہیا۔ سنگ دل زمانہ دو پیار کرن والیاں دے خلاف رہیا۔ ایہناں وچکار زمانے دی کند دونواں دے ملن لئی اوکڑ بنی رہی۔ اجیہے عاشقاں دے دکھ نوں نظم ”وچکار کھلوتی دیوار“ وچ بیانیا گیا جویں:

ایہہ دیوار وچکار کھلوتی / ملن نہ دیندی سنگاں (9)

ایہی عشق دی حالت بلھے شاہ نے بیان کر کے عاشقاں دے دلاں دی وازنوں بیان کیتا جویں:

نی میں کملی ہاں / حاجی لوک کے نوں جانندے / میرا ماہی مکہ

میں تے منگ رانجھے دی ہوئیاں / بابل کردادھکا / نی میں کملی ہاں (10)

ڈاکٹر اعجاز احمد عشق دیاں رمزاں توں چنگی طرحاں جانوئیں۔ بھاویں عشق مجازی دی پوڑھی ہووے یا عشق حقیقی اوہدے لئی
سچی لکھن دی جاگ ضروری اے تاں ای سچے محبوب دی تانگھ نصیب ہوندی اے۔ کیوں جے ایس پریم وچ عاشق نوں اپنا سبھ کجھ محبوب
توں وارنا پند اے راتاں دی نیند اہناں نوں نصیب نہیں ہوندی۔ جیویں نظم ”جاگ“ وچ لکھدے نیں:

جاگ لگے / تے جاگن ہووے / جو جاگے سو پائے (11)

ایہی کیفیت صوفیانہ شاعری وچ بلھے شاہ نے انج بیان کیتی۔

راتیں جاگیں کریں عبادت / راتیں جاگن کتے / تیں تھوں اُتے /

بھونکنوں بند مول نہ ہوندے / جارڑی تے تے / تیں تھوں اُتے (12)

عشق دے پینڈے عاشق دی کوئی مرضی نہیں ہوندی۔ اوس نوں محبوب دے تابع رہنا ایس پینڈے دی پہلی شرط اے۔ محبوب لئی دھن
من دھن دی بازی لانا ای عاشق دا محبوب مشغلہ رہیا۔ جویں اعجاز رائی آکھیا:

اوہ اُچا / توں نیویں تھائیں / جیویں نچاوے / نجی جائیں (13)

ایہی گل شاہ حسین نے اپنی اک کافی وچ آکھی :

سجن دے ہیتھ بانہہ اساڈی / کیوکر آکھاں چھڈوے اڑیا (14)

دنیا دے کسے وی معاملے وچ جیکر کامل استاد، مرشد، رہنما لہجہ جاوے تے انسان تر جاند اے انجے ای عشق حقیقی دی راہ وچ سلوک دیاں
منزلاں طے کرن لئی کامل مرشد دے لڑگناں ضرورت اے۔ جیکر نقلی پیر مرید دے لڑگ جائے تاں دین تے دنیا دونوں اجڑ جاندے نیں۔ ایہی
گل اعجاز صاحب نے اپنی نظم ”پکارنگ“ وچ بیان کیتی کہ اجیہار نگساز تلاشو جیہڑا پکارنگ چڑھا کے بنھے لائے۔

صبر قناعت رب بہت وڈی نعمتاں وچوں اک اے ایہہ دنیا بس اک کھید تماشا اے

وَمَا الْحَيٰوةُ الدُّنْيَا اِلَّا لَعِبٌ وَ لَهْوٌ:

ترجمہ: ”زندگی تو کچھ بھی نہیں بجز الہو و لعب کے“ (15)

ایسی دنیا دے فریب وچ لالچ دا بخار جے چڑھ جاوے تے فیر بندہ دنیا دا ای ہو کے رہ جاند اے۔ اعجاز احمد صاحب نے نظم ”قناعت“ وچ
صبر، خواہشاں نوں قابو رکھن دی نصیحت انج کیتی۔

جتاں لہجہ جاوے / جھولی کتھ لوئیں / ہو رپان دی / کدی نہ خواہش رکھیں (16)

ایہی گل بابا فرید نے انج بیانی:

صبر اندر صابر تن ایویں جالیں

ہوں نجیک خدائے دے بھیت نہ کسے دین (17)

ایہہ دنیا اک دیہاڑے مک جانی اے دنیا دی بے ثباتی دا ذکر کر دیاں اعجاز احمد نے نظم ”جیون موت کنار“ لکھی جس وچ حیاتی دا انت موت دسیا گیا جیویں رب دا فرمان اے :

كُلُّ نَفْسٍ ذَآبِقَةُ الْمَوْتِ (18)

اعجاز احمد وانگر ابھی درس شاہ حسین نے وی دتا۔ جویں شاہ آکھیا:

کدی سمجھ نداناں، گھر کتھے ای، سمجھ نداناں آپ کمینہ، تیری عقل کمینی۔ کون کہے توں دانا
ایہیں راہیں، ڈھڑے جاندے، میرا ملک، سلطان آپے مارے تے آپے جو ائے، عزرا نیل بہانہ
کہے حسین سائیں دا، بن مصلحت اٹھ جانا۔ (19)

عاشق دی حیاتی دا چانن محبوب دی نگر اے۔ اوہد اجینا مرنا، اٹھنا، بہنا محبوب نال منسوب اے۔ اعجاز احمد وی محبوب نال انتاں دا پیار کر دے نیں۔ ایس پاروں اوہناں دی دلی سدھر محبوب دی نگری جا کے وسنا اے۔ جیویں آکھدے نیں :

چل ہن یار دی نگری کلی پالیے پکے پیڈے او تھے ڈیرے لالیے (20)

اعجاز ہوراں اپنی نظم ”بھید عشق دا“ وچ عشق نوں رب دی اک نعمت قرار دتا کہ جس من اندر عشق دی بوٹی اگ پوے اوہ رب دی ذات دی سہان کر جاند اے۔ جویں:

اک لکھت اے / ایہہ بھارت دی / جو بھید عشق دا /

جان گئے / اوہ سچی ذات / پچھان گئے (21)

ایہی نقطہ سلطان باہو ہوران نے انج بیان کیتا:

عشق بازی تہان جالیتی جیہناں سر دتیاں ڈھل نہ کیتی ہو

ہر گز دوست نہ ملدا (حضرت باہو) جیہناں ترٹی چوڑ کیتی ہو (22)

رب سوہنا ساری کائنات دا مالک اے اوہ ہر چیز تے قادر اے اوہ دلاں دے بھید جاند اے۔ اوہ جنوں چاہوے دولت عزت نال نوازے جیہنوں چاہوے لکھوں ہولا کر دے ایہہ اوس دے راز اوس دے کم نیں ایہو سبق اعجاز صاحب نے نظم ”نظر سولی“ وچ دتا کہ جے اوہ رحم کر دے نظر کر دے کچ دی ہیریاں دے مل وکن وچ دیر نہیں لگدی۔

جے نہ نظر / کرم دی ہووے / موتی مٹی ملے / اوہدی نظر

سولی ہووے / کچ ہیرے سنگ ٹٹے (23)

ایہی فلسفہ سلطان باہو نے بیان کیتا کہ ترک دنیا کر کے ای رب دے حضور اعلیٰ مقام پا کے فقیری دے ہیرے مل سکدے نیں۔

ترک دنیا دی حال کیتو سے تداں تھریلو سے خاصے ہو

تارک دنیا تداں ہو ہو س جداں ہتھ پکڑ لو کاسہ ہو

دریا وحدت دانوش کیتوسے اے بھی جی پیاسہ ہو

راہ فقر رت ہنجوں روون (حضرت بابو) لوکاں بھانے ہاسہ ہو (24)

ابھی رب دیاں صفتاں نظم ”ہمہ اوست“ وچ بیان کیتیاں گئیاں۔ رب پاک اے ہر عیب توں پاک رب دالاں وچ وسد اے رب نوں
پان لئی من دی صفائی، دل نوں حسد، غرور، نفرت، بعض توں پاک کرنا ضروری اے۔ جیویں اعجاز احمد آکھیا:

جد تک من وچ کوڑ دے ڈیرے رب نہ آسی تیرے نیڑے (25)

ابھی مت سلطان بابو دتی۔

جے رب نہاتیاں دھوتیاں ملد اتاں ڈھڈواں مچھیاں نوں

رب اوہناں نوں ملد بابو نہتیاں جیہناں دیاں اچھیاں ہو (26)

خوشی، غم حیاقی داحصہ نیں۔ عروج، زوال نال نال ای ٹردے نیں غم ویلے یا اوکھے ویلے اپنا دکھ درد مندی یا احساس والے بندے اگے
پھولن نال انسان دی نہ تے ذات رُلدی اے تے نہ ای جگ دا ہاسہ بند اے۔ اعجاز احمد نے ابھی مت اپنی نظم ”صدف نگینہ“ وچ دتی کہ دکھ ہمیشہ
ہمرد تے مخلص اگے دسو۔ جیویں:

صدف نگینہ / مٹی دے وچ / کدی نہ رو لیں / درد منداں دے

دردی اگے / گل نوں کھولیں (27)

ابھی گل میاں محمد بخش ہو راں آکھی:

جس وچ کجی ر مز نہ ہووے درد منداں دے حالو

بہتر چپ محمد بخشا سخن جیسے نالو (28)

ڈاکٹر اعجاز ہو راں نے لالچ تے حرص، طمع توں باز رہن داسبق دتا کہ جو کجھ وی لہجہ جاوے اوس تے صبر شکر کرنا چاہیدا اے جو کجھ نصیباں وچ ہووے
اوس نوں کوئی نہیں روک سکدا۔ جیویں نظم ”لبھدا ناں نصیباں“ وچ اے:

توں تے ہنڈھایا جتا ہن تک کھایا جتا

لیکھاں نال لبھدا شکر اس رب دا (29)

ابھی مت بابا فرید نے دتی:

رکھی سکھی کھا کے ٹھنڈا پانی پی

دیکھ پرائی چو پڑی نہ ترسائیں جی (30)

عشق دی وادی داہر کوئی پاندی نہیں بن سکا کیونکہ ایہہ راہ سوکھا نہیں اپنا آپ مار کے ایس عشق سمندر ترنا پیندا اے تاں جا کہ عاشق اکھوان دا حق ملدا اے۔ ایہی صورت حال نظم ”کوئی کوئی“ وچ بیان ہوئی اے جیویں:

ہر اک دے نہیں وس وچ ہوند کوئی کوئی ویرلا جیہڑا

ایس وادی وچ آوے (31)

ایس بارے سلطان باہو لکھدے نیں۔

عشق دی بھاہ، ہڈاں دا بالن عاشق بہہ سکیندے ہو

گھت کے جان وچ آراء ویکھ کباب تلیندے ہو

سرگرداں پھرن ہر ویلے خون جگر دا پیندا ہو (32)

محبوب دے حسن دا ذکر اعجاز ہو راں نظم ”بدیع الجمال“ اوہدے ورگا ہور نہ کوئی ہر پاسے یار دسدا امر اقبہ وچ کیتا گیا۔ نظم ”خالی ہتھ“ دنیا دی بے ثباتی بارے اے کہ ایہہ دنیا دھوکہ فریب اے۔ سب کچھ ایتھے رہ جانا۔ اعجاز ہو راں بڑے سوہنے ڈھنگ نال فانی دنیا دا فلسفہ بیانیا۔ جیویں:

میرا / میری / کرنا / اس دھرتی تے / خالی

ہتھ آنا اے / خالی ہتھ جانا اے (33)

ایہو فلسفہ بابا فرید انج بیان کیتا:

فرید اکوٹھے منڈپ ماڑیاں اُسارے گئے

کوڑا سواد کر گئے، کوریں آئے پئے (34)

ڈاکٹر اعجاز ہو راں اپنی شاعری راہیں رب سوہنے کولوں اپنے گناہواں دی معافی منگی کہ انسان خطا دا پتلا اے اپنے گناہواں تے شر مساہر ہو کے اوس ذات کولوں معافی منگنا ای اصل انسانیت دا شیواہ اے۔ کیوں جے ایس توں بغیر انسان دی ڈھوئی نہیں جے اوہ گناہواں تے پردہ نہ پاوے تے انسان دنیا وچ رسوا ذلیل ہو جاوے اوس رب دا ای حوصلہ اے جیہڑا اک سچی توبہ نال سارے گناہ بخش دیندا اے۔ ایس دا ذکر پنی لکھت وچ کئی تھانواں تے کیتا جویں اک نظم ”اعتراف“ وچ آکھیا:

ایتھے کوئی حد نہ / میریاں خطاواں دی / اوہدایں عطاواں دی (35)

آخری نظم ”وسدا ڈیرا“ وچ رب دیاں نیک بندیاں، ولیاں، اولیاواں دی تعریف بارے اے کہ رب سوہنے کن فیکون کہہ کے ساری کائنات تخلیق کیتی ایس کائنات دے بن نال رب دی قدرت دا ظہور ہو یا، آگ، ہوا، پانی، مٹی نال رب نے حضرت آدم علیہ السلام دا پتلا بنایا تے سارے فرشتیاں نوں حکم دتا کہ حضرت آدم علیہ السلام نوں سجدہ کرو۔ آخری بنی آپ ﷺ نوں اخیر تے گھلایا آپ ﷺ دا کوئی ثانی نہیں۔ علی

حیدر شیر خدا جیہناں نوں مولا مشکل کشا آکھیا جاندا اے انج ای بو علی قلندر، شاہ گلاب، شاہ لچپال، بابا گوراں دتاسائیں، بابا شاہ مراد اں، سخی بہاراں والے، نادر علی لچپال قلندر داذ کرتے کر امتاں دس کے اوہناں نال عقیدت دا اظہار انج کیتا:

نادر علی لچپال قلندر / دا ایہہ وسدا ڈیرا / میں ور گاوی آن کھلوتا /
کھلاو کیکھ کے ویڑا (37)

مکدی گل ایہہ اے کہ ڈاکٹر اعجاز احمد جدید پنجابی شاعر اں وچ نوکلا شاعر اے۔ جیہناں دی پنجابی شاعری دے دو مجموعے جدید پنجابی شعری ادب وچ سوہنا وادھانیں۔ ڈاکٹر اعجاز احمد شعری مجموعہ ”چلیے پنتاں نوں“ جدید تے قدیم صوفیانہ شاعری دا حسین امتزاج اے۔ ایہناں دی ایس لکھت وچ ساڈے صوفیانہ شاعر اں دی سوچ بڑے نوکلے ڈھنگ نال بیان کیتی گئی جویں عشق حقیقی، عشق مجازی، آخرت دادرس، لالچ توں بچن دی تلقین، چنگے عمل کرن دادرس، مرشد نال محبت، عشق دی نماز، ہجر دادکھ، محبوب دے حسن داذ کر شامل اے۔ اک پاسے ڈاکٹر ہوراں پنجابی قدیم شاعر اں دی پیروی کیتی کہ دو جے بنھے جدید شاعر اں دی تقلید وی کیتی۔ ایہناں نظماں دے موضوعات زیادہ کلاسیکی شاعر اں والے نیں پر تکنیکی پکھوں نظماں دی فارم، ہیئت، ساخت جدید شاعری دے پیمانے تے پوری اتردی اے۔ کئی نظماں جدید پنجابی شاعر اں منیر نیازی یا باقی صدیقی وانگر اک ڈیڑھ مصرعیاں دیاں وی نیں انج آکھیا جاسکدا اے کہ ڈاکٹر اعجاز احمد کلاسیکی دا نملا شاعر اے۔

حوالے

1. اعجاز احمد بھٹہ، ڈاکٹر، چلیے پنتاں نوں، لاہور: آرٹس پبلشرز 2008ء، ص 17

2. اوہی، ص 18

3. اوہی، ص 19

4. فقیر محمد فقیر، ڈاکٹر، (مرتبہ)، کلیات بلھے شاہ، لاہور: اشرف پریس 1960ء، ص 176

5. چلیے پنتاں نوں، ص 21

6. علی حیدر، پنج سی حرفیا، ص 41

7. چلیے پنتاں نوں، ص 25

8. کلیات بلھے شاہ، ص 82

9. چلیے پنتاں نوں، ص 28

10. بلھے شاہ، چونوین کافیاں، لاہور: سچیت کتاب گھر 2012ء، ص 38

11. چلیے پنتاں نوں، ص 29

12. فقیر محمد فقیر، ڈاکٹر، (مقدمہ)، کلیات بلھے شاہ، لاہور: زاہد پرنٹرز، سن، ص 4

13. چلیے پنتاں نوں، ص 30
14. عبدالمجید بھٹی (مرتبہ)، کافیاں اردو ترجمہ، اسلام آباد: لوک ورثہ کا قومی ادارہ 1977ء، ص 4
15. www.360Isamic.com
16. چلیے پنتاں نوں، ص 32
17. غلام فرید گنج شکر، دہلی: عقیف آفیسٹ پرنٹر 2005ء، ص 85
18. القرآن، پارہ، سورۃ آل عمران، آیت نمبر 185
19. محمد آصف خاں، (سودھن ہار)، شاہ حسین، لاہور 1989ء: ص 44
20. چلیے پنتاں نوں، ص 42
21. ادبی، ص 43
22. Rekhta.org/e-books/abiyat-e-Bahoo
23. چلیے پنتاں نوں، ص 44
24. Rekhta.org/e-books/abiyat-e-Bahoo
25. چلیے پنتاں نوں، ص 51
26. ابیات باہو، لاہور: شبیر برادرز، سن، ص 24
27. چلیے پنتاں نوں، ص 67
28. فقیر محمد فقیر، ڈاکٹر، (مرتبہ)، سیف الملوک، لاہور: الفیصل ناشران 1999ء، ص 25
29. چلیے پنتاں نوں، ص 68
30. مقبول الہی (انگریزی ترجمہ)، دوسے بابا فرید، لاہور: مجلس شاہ حسین 1967ء، ص 23
31. چلیے پنتاں نوں، ص 74
32. ابیات باہو، لاہور: شبیر برادرز، سن، ص 47
33. چلیے پنتاں نوں، ص 95
34. پریمی پرکاشک، (مرتبہ)، دوسے بابا فرید، دہلی: بھنہ ہتیو پریس، سن، ص 4
35. چلیے پنتاں نوں، ص 99
36. سیف الملوک، ص 12

37. چلیے پتتاں نوں، ص 126